

Kuuleeko kukaan yksinelävää köyhää? 10.12.2008

Kuka kuuntelee köyhää? -keskustelutarjan tilaisuus järjestettiin keskiviikkona 10.12.2008 klo 17-20 Eduskunnan lisärakennuksen kansalaisinfossa

Kuuleeko kukaan yksinelävää köyhää?

17.00 Avaus

Paula Risikko, peruspalveluministeri

17.30 Kuuleeko kukaan köyhää yksineläjää?

Lassi Tiittanen, monialasekatyömies, Helsinki

17.45 Vaiettu totuus

Mona Björk, filosofi, Turku

18.00 Tutkittua tietoa yksinelävien köyhyydestä

Anna-Maria Isola, tutkija, Yhteiskuntapolitiikan laitos, Helsingin yliopisto

18.30 Oma syytäkö köyhyyteni?

Eeva-Kaisu Törönen, kielenkääntäjä, Nurmijärvi

18.45 Onko yksinelävällä ihmisarvoa?

Raija Eeva, diakoni, Turun tuomiokirkkoseurakunta

19.00 Miksi yksinelävien köyhyys ei nouse sosiaalipolitiikan asialistalle?

Olli Kangas, tutkimusprofessori, osastopäällikkö, Kansaneläkelaitos

19.30 Loppukeskustelu

Järjestäjät: Tiede, taide ja köyhä kansa ry, Elämäntapaliitto ry, Stakes, KDY, Camera OBS, Helsingin sosiaaliviraston Eteläinen sosiaaliasema, Helsingin sosiaaliviraston Työhönohjaus, Suoja-Pirtti ry

Avaus (Paula Risikko, peruspalveluministeri)

Paula Risikon mukaan tulevaisuuden haasteita ovat muun muassa tulo-, terveys- ja kulutuserot. Vaikka hyvinvointi on yleisesti lisääntynyt, Suomeen on muodostunut marginaaliryhmä, jossa päinvastoin pahoinvointi lisääntyy. Sosioekonominen asema vaikuttaa niin koettuun kuin objektiivisilla mittareilla mitattuun terveyteen, ja kuilu on vain kasvanut viime vuosina. Pienituloisilla on myös suuri vaara velkaantua, samoin niillä ihmisillä, joiden tulot äkillisesti pienentyvät. Sosiaalinen ja taloudellinen nousu on vaikeutunut ja ylisukupuolista köyhyyttä esiintyy.

Muuttuneessa taloudellisessa tilanteessa tulisi ottaa oppia 1990-luvun lamasta niin, etteivät samat virheet toistu. Oman haasteensa tuo työelämän muutos: muun muassa maahanmuuttoon ja

työntekijöiden liikkuvuuteen liittyy köyhyyttä vahvistajia tekijöitä, kuten maahanmuuttajien hakeutuminen matalapalkkatoihin sekä sosiaaliturvan ja eläkkeiden heikko karttuminen.

Parhaiten köyhyyttä torjutaan turvaamalla pohjoismainen hyvinvointimalli; keskeisiä asioita ovat tuloerojen kaventaminen, sosiaalisten erojen vähentäminen ja hyvinvointivaltion rahoituspuhjan turvaaminen. Köyhyyden poistaminen edellyttää eri hallinnonalojen toimenpiteitä ja monisektorista yhteistyötä, ei vain sosiaali- ja terveystalitiikkaa. Eikä pelkkä politiikka riitä, vaan tarvitaan konkreettisia toimenpiteitä.

Ongelmaa on yritetty ratkaista muun muassa tulonsiirtojen avulla. Vuoden 2009 alusta tulevat voimaan korotukset pienimpiin äitiys-, isyys- ja vanhempainpäivärahoihin sekä sairauspäivärahaan. Lapsilisän yksinhuoltajakorotus ja korotus monilapsisille perheille on tullut voimaan jo vuonna 2008. Tulee huomata, että tulonsiirrot eivät erottele yksinasuvia muista: yksin asuminen ei ole peruste jonkin etuuden saamiselle. Toimeentulotuen saajissa yksinasuvat ovat suurin ryhmä, ja korotus toimeentulotukeen onkin toiveissa. Toimeentulotuki tosin on viimesijainen etuus, joten ensisijaisesti tulisi nostaa muita etuuksia, jotta toimeentulotuen tarve pienenesi. Myös palveluihin pyritään kiinnittämään huomiota. Jossain määrin on tarvetta yhdistää palveluita - esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmat kietoutuvat usein toisiinsa ja ovat yhteydessä syrjäytymiseen. Myös palvelujen saatavuus esimerkiksi terveyskeskuksissa tulee turvata. Tavoitteena on myös terveyserojen kaventaminen.

SATA-komitean tavoitteita puolestaan ovat työn kannustavuuden parantaminen, köyhyyden vähentäminen, perusturvan takaaminen ja sosiaaliturvan selkeyttäminen. Aktiivisuutta edistetään suhteessa passiivisuuteen: pyrkimyksenä on muun muassa työttömyysjaksojen lyhentäminen ja vajaakuntoisten työllistyminen, jossa työn muuttaminen on olennaista. Vaikka kannustavuus onkin sosiaaliturvassa keskeistä, on myös tärkeää turvata ihmisarvoinen elämä tilanteissa, joissa esimerkiksi sairauden tai vammaisuuden vuoksi työtä ei voida ottaa vastaan. Toisaalta pitää muistaa myös palvelujen kehittäminen, eikä keskittyä vain tulonsiirtoihin.

Kaste-ohjelman keskeisiä tavoitteita puolestaan ovat osallisuuden lisääminen, syrjäytymisen vähentäminen sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittäminen. Toimenpiteinä ovat muun muassa palvelujen parantaminen sekä varhainen puuttuminen. Köyhyys 2010 -teemavuoden tavoite taas on yhteisön sosiaalisen syrjäytymisen vastaisen toiminnan tukeminen, ja kansallisen ohjelman laatiminen on asialistalla.

Keskustelu:

Avauspuheenvuoron jälkeen käydyssä keskustelussa pohdittiin aluksi kannustavuuden käsitettä. Paula Risikko totesi, että käsitettä käytetään helposti, mutta ei ole varmaa, ymmärretäänkö se samalla tavalla. Jokin kannustavaksi ajateltu toimenpide voidaan kokea pikemminkin lamauttavana kuin kannustavana. Jouko Kajanoja kommentoi, että olennaisin kysymys on, tarkoitetaanko kannustavuudella keppiä ja porkkanaa vai edellytysten luomista. Näkökulmaerojen taustalla ovat

erilaiset ihmiskäsitykset, ja Kajanojan näkemyksen mukaan viime vuosina painopiste on mennyt kepin ja porkkanan puolelle. Hän pohti, että ehkä olisi syytä harkita paluuta toiselle, edellytysten luomisen, puolelle.

Lisäksi tartuttiin avauspuheenvuorossa esiin nousseeseen kysymykseen vajaakuntoisten työllistymisen helpottamisesta. Risikko myönsi, että yleisellä tasolla vajaakuntoisten työllistyminen on vaikeutunut entisestään. Taustalla voivat olla asenteelliset tekijät, joihin ei voida vaikuttaa lainsäädännöllä. Lainsäädännöllä ja taloudellisella tuella voidaan kuitenkin vaikuttaa siihen, että työnantajien kynnyks työllistää vajaakuntoisia alenisi. Tulisi pohtia sitä, mitä voitaisiin tehdä työtä muuttamalla ja miten moniammatillista yhteistyötä voitaisiin hyödyntää.

Keskustelussa huomautettiin, että Risikon esittämästä huomioon otettavien politiikkojen listasta puuttui veropolitiikka, joka on olennaisesti priorisointia ja vaikuttaa keskeisesti siihen, mistä saadaan rahat tarpeellisiin tulonsiirtoihin ja palveluihin. Kysyttiin, ovatko (varsinkin suurituloisten) tuloverohelpotukset järkevää politiikkaa tulonsiirtojen ja palveluiden rahoituksen kannalta. Risikko vastasi, että kaikki politiikan lohkot ovat tärkeitä, talouspolitiikka ja veropolitiikka sen osana yksi tärkeimmistä. Veropoliittisia päätöksiä on pohdittu tarkkaan, ja uusinta ratkaisua on perusteltu elvytysvaikutuksilla. Tilanteita tulee kuitenkin jatkuvasti tarkastella, kun saadaan lisää tietoa vallitsevasta taloustilanteesta. Tähän todettiin, että tuloveropäätös tehtiin jo ennen kuin taloudellinen tilanne oli nykyinen, mihin Risikko vastasi, että juuri tästä syystä tilannetta tulee koko ajan tarkkailla.

Heräsi kysymys siitä, miksi palvelut eivät erottele yksineläviä. Muille kuin yksinelävien ryhmälle kohdennettuja palveluita on - palvelut erottelevat esimerkiksi perheet, vanhuksat, lapset ja nuoret. Todettiin, että tietoa yksin elämisestä ja siihen liittyvistä kysymyksistä ei ole palvelujen piirissä, esimerkiksi ei tiedetä yksin elämisen kehittymisestä, kriisin paikoista ja haasteista. Risikon mukaan asian taustalla on varmasti moniakin syitä, ja myös kehittämiselle olisi tarvetta. Jo sosiaali- ja terveysalan koulutuksessakin on lähtökohtana ihmisen olemassa oleva tilanne ja palveluiden räätälöinti. Tulisi pitää mielessä, että yksin eläminen aivan eri asia kuin esimerkiksi parisuhteessa eläminen; on ammattitaito- ja työorientaatiokysymys, osataanko tätä ottaa huomioon.

Lakisääteisten vakuutusten turvasta oltiin huolissaan. Vakuutukset ovat yksityisten, liiketoiminnallisin periaattein toimivien vakuutusyhtiöiden hoidossa, ja nämä yhtiöt pitävät kommentin esittäjän mukaan huolen siitä, että turva on minimaalinen. Kysyttiin, miten paljon lakisääteisten vakuutusten turvaan on kiinnitetty huomiota ja miten on vakuutuksen sisältöjen laita (tutkimukset, hoito, kuntoutus). Risikon mukaan vakuutusten, nimenomaan lakisääteisten, sisältöjä arvioidaan jatkuvasti. Tavoitteena on, että vakavia muutoksia elämäntilanteissaan (esimerkiksi onnettomuuden seurauksena) kohtaavat henkilöt voisivat saavuttaa myös vakuutusten avulla elämänlaatua. Jatkuvasti tehdään tutkimuksia siitä, vastaavatko vakuutukset yksilöiden ja yhteiskunnan tarpeisiin.

Tiedusteltiin, miten näkyvä ryhmä 1990-luvun alun yrittäjät, heidän jälkeläisensä tai yrittäjien takaajat ovat tänä päivänä. Huomautettiin, että lainsäädännön vaikutus on köyhyyteen näkyvää, ja kysyttiin, miksi tehdään lainsäädäntöä, joka vain lisää köyhyyttä (esimerkkinä ulosottokaaren (?) maksun kohentamissäädös). Risikon mukaan on henkilöitä, jotka ovat tarvinneet palveluita aina viime lamasta lähtien ja tarvitsevat niitä edelleen. Viime laman aikana ajettiin alas palveluita, mutta parempien aikojen koittaessa palvelutasoa ei kuitenkaan nostettu tarpeelliselle tasolle, minkä Risikko näki virheenä. Määrättyjen henkilöiden kohdalla ongelmat ovat pitkittyneet ja muuttuneet ylisukupolvisiksi.

Lopuksi todettiin, että Sata-komitean työssä tai kokoonpanossa ei ole otettu huomioon pieniä ja riippumattomia kansalaisjärjestöjä ja niiden mielipiteitä. Mukana on korporatiivisia kansalaisjärjestöjä, jotka ovat riippuvaisia valtionavusta. Pienillä järjestöillä olisi paljon sanottavaa, sillä niiden ääni tulee sellaisten ihmisten keskuudesta, jotka ovat kokeneet konkreettisesti köyhyyden ja työttömyyden seurauksia ja vaikutuksia. Risikko lupasi viedä eteenpäin toivomuksen, että myös pieniä ryhmiä kuultaisiin.

Vaiettu totuus (Mona B)

Yksineläjistä, varsinkin köyhistä, ei puhuta, vaan he ovat näkymättömiä. Sen sijaan säännöllisesti puhutaan lapsiperheiden köyhyydestä. Sanoilla on luotu kuva, että lapsiperheet ovat suurin köyhien ryhmä, vaikka todellisuudessa suurimman ryhmän muodostavat yksineläjät. Totuutena esitetään siis jotakin, mikä ei ole totta. Myös esimerkiksi mainokset on kohdistettu perheille, ja kun mediassa puhutaan raha-asioista, esimerkiksi toimeentulosta tai verotuksesta, puhutaan perheistä. Perheet tuntuvat kamppailevan kulutusköyhyyden kanssa, kun taas yksineläjien ongelma on taloudellinen köyhyys: yksineläjät harvemmin omistavat esimerkiksi autoa tai asuntoa.

Puhumalla köyhistä lapsiperheistä on luotu kuva, että lapset tekevät ihmisistä köyhiä. Köyhäksi tekee kuitenkin yhden aikuisen toimeentulon varassa eläminen, koska yhteiskunta on rakennettu niin, että pärjäämiseen tarvitaan kahden aikuisen tulot. Yksineläjille luodaan harhakuva siitä, että he voivat paremmin kuin todellisuudessa voivatkaan, jolloin he alkavat itsekin uskoa siihen, mitä sanotaan. Yksineläjien köyhyys nähdään usein ihmisen omana syynä, muiden köyhyys taas sosiaalipolitiikan epäonnistumisesta johtuvana. Yksinasuvien ahdinkoon suhtaudutaan välinpitämättömästi. Yksinasuvat eivät kuitenkaan ole sen ongelmallisempia kuin muutkaan, vaan kirjava ja vaihteleva luokka.

Yksineläjien varattomuus johtunee pääasiallisesti kahdesta syystä: yksin eläminen ja asuminen on kalliimpaa ja esimerkiksi sairastuessa yhdellä toimeentulolla eläminen on haavoittuvaista suojaverkon ja puolison taloudellisen tuen puuttuessa. Köyhyys vaarantaa yksinasuvan elämän ainakin kolmella tavalla: se aiheuttaa fyysistä sairastumista, altistaa psyykkiselle sairastumiselle ja johtaa syrjäytymiseen. On pakko elää halvalla, vähemmän terveellisellä ruualla, eikä virkistykseen ja kuntoiluun ole varaa. Myöskään ei ole yksityisiä lääkäripalveluita ei ole varaa käyttää, vaan ollaan riippuvaisia terveyskeskuksista - minkä vuoksi olisi tärkeää, että terveyskeskusten taso olisi

hyvä. Taloudellinen ahdinko aiheuttaa myös psyykkisiä ongelmia. Köyhyydellä on taipumus syventyä, jolloin köyhistä työikäisistä tulee köyhiä eläkeläisiä. Syrjäytyminen uhkaa, kun sosiaalisten suhteiden hoitamiseen ei ole varaa. Esimerkiksi ihmisten ilmoille meneminen, kyläily tai sukulaisten luo matkustaminen saattavat jäädä väliin, kun ei ole varaa ostaa vaatteita, lahjoja tai matkalippuja. Elämä siis kaventuu kaikin tavoin.

Tilannetta pahentaa se, ettei kuntien palvelutarjonta ota yksinelävien erityistarpeita huomioon. Esimerkiksi sairastunutta saatetaan kehottaa ostamaan palveluita, mikäli tämä ei vaikkapa pääse itse kauppaan. Sosiaalitoimistoista yksineläjän on muita vaikeampi saada aikaa, eikä ammattiauttajia ole yksineläjiä varten samaan tapaan kuin parisuhdeterapiaa pariskunnille tai perheneuvoloita perheille. Mielenterveystyön ammattilaisillakaan ei koulutuksen ja tutkimustiedon puutteen vuoksi ole tietoa yksinelävien ongelmista ja tarpeista. Palveluita tulisi siis kehittää.

Koska yksineläjistä ei puhuta, lähes viidesosa kansasta on jäänyt yhteisen maailman ulkopuolelle. Tämä ei voi olla vaikuttamatta kansantalouteen, työvoimaan, terveystalouteen ja koko yhteiskuntaan.

Tutkittua tietoa yksinelävien köyhyydestä (Anna-Maria Isola, tutkija Helsingin yliopisto)

Köyhyys on lisääntynyt erityisesti yksinasuvien nuorten ja iäkkäiden naisten keskuudessa. Yksinasuvat eivät kuitenkaan ole olemassa ryhmänä, koska heistä ei puhuta, eikä heistä ole olemassa tietoa. Jotta tutkimusta voitaisiin tehdä ja tutkia puolueettomasti asioita, tulisi päästä yli kahdenlaisesta kahtiajaosta. Pitäisi lopettaa ensinnäkin lapsiperheiden ja yksinasuvien välinen vertailu, johon liittyy kilpailua siitä, kenen tunteet ja kokemukset ovat rankimpia. Toiseksi tulisi päästä eroon yksinasujien jaottelusta.

Opiskelevat, työttömät ja eläkkeellä olevat miehet ovat heikommassa asemassa naisiin ja koko väestöön nähden. Erityisesti sosiaalisten suhteiden puute vaivaa yksinasuvia miehiä. Miehillä on enemmän yksinäisyyden kokemuksia ja kokevat itsensä toteuttamisen mahdollisuudet pieniksi. Toisaalta yksinelävien naisten, erityisesti eläkeikäisten, köyhyys on kasvussa. Varsinkin iäkkäät naiset hakevat apua kolmannelta sektorilta.

Kirjoitusten perusteella perustarpeiden tyydyttämisessäkin on vaikeuksia: saatetaan esimerkiksi joutua pohtimaan, ostaako ruokaa vai lääkkeitä. Teksteissä puhutaan arvottomuuden tunteista ja syyllisyydestä. Keskeinen peilaamisen kohde on työ, jota ei ole - mitä yhteiskunta ajattelee, mitä odotetaan ja mitä on. Työttömyys aiheuttaa riippuvuutta, ja riippuvuutta seuraa leimautumisen uhka. Oman arvontunnon menettäminen vaikuttaa mielialaan ja terveyteen. Jotkut kokemukset saavat kuitenkin tuntumaan tärkeäksi ja merkitykselliseksi: tällaiset kokemukset liittyvät esimerkiksi sukulaisiin, ystäviin ja vapaaehtoistyöhön. Merkityksellisuuden kokemisen ja tulevaisuuteen asennoitumisen suhteen ihmisille syntyy erilaisia orientaatioita, jotka erottavat heitä toisistaan.

Köyhät yksineläjät kokevat, ettei heitä kunnioiteta ja että heidän on perusteltava olemassaolonsa. Teksteissä tulee esiin se, että kansalainen nähdään Suomessa taloudellisesti tuottavana. Jos ei voi tehdä töitä tai jos ei ole lapsia, tulee perustella se, mitä on. Koska hyvinvointiyhteiskunta on rakennettu kahden ansaitsijan perhemallille, yksinelävien heterogeeniselle ryhmälle ei välttämättä pystytä tarjoamaan tukiverkkoa. Tulisikin olla tarjolla palvelumuotoja, joissa ihminen saa kokea olevansa tärkeä ja joissa häntä kuunnellaan.

Keskustelu:

Niin sanotuilla luovilla selviytyjillä on esimerkiksi kirjoittamisen tai kuvallisen viestinnän kyky, jonka avulla on mahdollista purkaa tunteja. Usein tällaisen orientaation omaavilla on myös harrastuksia, ja harrastusporukoissa ihmisten arvottaminen tapahtuu muun kuin työn kautta. Siispä tulisi pyrkiä käyttämään kaikissa ihmisissä olevaa luovuutta, koska sen kautta on mahdollista säilyttää ihmisarvo työttömänä ollessakin. Myös vapaaehtoistyö on tärkeää: siinä on mahdollisuus tavata ihmisiä, joiden avulla voi jopa työllistyä.

Sata-komitean perusturvaratkaisuissa tulisi huomioida niin sanotut välityömarkkinat ja pysyvät tuetut työpaikat. Pysyvien, tuettujen työpaikkojen malli ei vie avoimien työmarkkinoiden työpaikkoja, vaan sitä kautta voidaan arvokkaasti ja kunnioittavasti saattaa myös edellisen laman jälkeiset yksinelävät, ja perheellisetkin, eläkkeelle. Pitkään työttömänä olleilla on valtava määrä tietoa ja taitoa, ja tarvetta esim. julkisen sektorin ja yleishyödyllisten järjestöjen puolella olisi mm. avustaviin työtehtäviin. Voitaisiin rakentaa räätälöityjä, pysyviä työpaikkoja ja käyttää siihen työttömyyskorvausrahat niiden kohdalta, jotka näihin räätälöityihin työpaikkoihin tulisivat. Kunta ja valtio laittaisivat rahat yhteen, jolloin syntyisi sellainen palkkataso, että kyseiset henkilöt maksaisivat veroja ja eläkettä kertyisi. Näin voitaisiin myös pienentää tulevaisuuden köyhien eläkeläisten joukkoa. Nämä ihmiset saisivat tällöin kunniaakaan eläkkeelle siirtymisen: he ovat usein aloittaneet työnteon hyvin nuorena ja rakentaneet Suomea, eikä heillä olevaa tietotaitoa tulisi heittää hukkaan. Sata-komiteaa tulisi pienten järjestöjen ja muidenkin edelleen pommittaa.

Onko yksinelävällä ihmisarvoa? (Raija Eeva, diakoni, Turun tuomikirkkoseurakunta)

Yksinelävät valtaavat kärkipaikat sairastavuus-, päihde-, mielenterveys-, työttömyys- ja köyhyystilastoissa. Yksinelävät eivät kuitenkaan ole tutkimuksen, median tai poliittisen keskustelun keskiössä. Onko kyse yksinelävien ihmisarvosta vai tiedostamattomuudesta? Vai onko taustalla moraalinen pelko, joka estää nostamasta tätä ryhmää vallitsevan, perhekeskeisen arvomaailman keskeltä priorisoinnin kohteeksi? Moni yksinelävä koki kyselyssä, että heillä ei ole samanlaista ihmisarvoa kuin muilla, ainakaan suhteessa yhteiskuntaan - ystäväpiirissä ihmisarvo kyllä toteutui. Yksinelävillä on kolmenlaista ihmisarvoa: toissijaisuuden ihmisarvo, peitetty tai piilossa oleva ihmisarvo ja ansaittava ihmisarvo.

Vaikka yksinelävät aikuiset ovat suurin yksinelävien ryhmä, asiakastyön menetelmiä kehitetään lapsiperheiden kanssa työskentelyyn. Toissijaisuus siirtää yksinelävät odottamaan vuoroaan, kunnes

muiden, tärkeimpinä pidettyjen ryhmien (lasten, nuorten, perheiden ja vanhusten) tarpeet tulevat täytettyä. Toissijaisen ihmisarvon vuoksi yksineläjät jäävät sivuun tutkimuksen, poliittisen keskustelun ja palveluiden keskiöstä. Prioriteetin lähtökohtana on hyöty, joka ohittaa jopa yhtäläisen ihmisarvon ja oikeudenmukaisuuden. Priorisoinnin myötä yksinelävien hätään suhtaudutaan välinpitämättömästi, eikä painopiste ole yksinelävissä edes silloin, kun he ovat jossakin suurin ryhmä. Myös väärät mielikuvat, tiedostamattomuus ja tietämättömyys yksinelävien ryhmän olemassaolosta, heidän tarpeistaan ja elinoloistaan toissijaistavat. Empatian tunne ei herää helposti keski-ikäistä yksineläjää kohtaan. Perheellisillä päättäjillä voi myös olla inhimillistä pelkoa siitä, että hyvinvoinnilla olisi useampia jakajia. Toissijainen ihmisarvo näkyy lainsäädännössäkin, esimerkiksi eläkeläisten perhe-eläkkeissä tai asumistuessa. Toissijaisuus on ristiriidassa auttamisen ja tutkimuksen eettisten periaatteiden kanssa. Ammatillisen auttamisen lähtökohtana tulisi olla yksilön hätä, eivätkä eettiset säännöt tunne oikeampaa tai tärkeämpää hätää. Syrjintää ei saisi tapahtua siviilisäädynkään vuoksi. Myös tutkimuksen eettiset säännöt korostavat oikeudenmukaisuutta ja ihmisarvoa. Eettisesti hyvä yhteiskunnallinen tutkimus luo todellisuutta vastaavan kokonaiskuvan yhteiskunnasta.

Piilossa oleva tai peitetty ihmisarvo näkyy esimerkiksi siinä, että vaikka kirkon diakoniatyön asiakkaina yksinelävät ovat suurin ryhmä, köyhydestä puhuttaessa puhutaan poikkeuksetta perheiden hädästä. Perheistä puhuminen lisää arvostusta, rahallista tukea ja median kiinnostusta. Yksinelävistä puhutaan sen sijaan piilotetusti - puhutaan toimeentulotuen asiakkaista tai perusturvan varassa elävistä. Yksinelävät saatetaan myös ikään kuin kätkeä ongelmien sisään. Piilossa oleva ihmisarvo tulee esiin arkikielessä: puhutaan yksinäisistä, vaikka "yksinäinen" on tunne ja ongelma, eikä se sovellu kuvaamaan yhteiskunnallista ryhmää. Tilastoissa esiintyvät myös käsitteet "perheetön" ja "puolison kenttä tyhjä", mikä kertoo jonkinlaisesta puutteesta tai vajeesta. Kielen kehittymättömyys rajoittaa mahdollisuuksia jäsentämiseen ja kyseenalaistamiseen. Sellaisesta ei voida puhua, mille ei ole käsitteitä: näin ollen vuoksi asiat, jotka eivät sovi yhteiskunnalliseen järjestykseen unohdetaan tai niihin ei voi vaikuttaa.

Ihmisenä oleminen ei riitä keski-ikäisen, yksin asuvan ihmisarvoksi, vaan ihmisarvo on ansaittava työllä. Keski-ikäiset yksinelävät ovat suurin apua tarvitseva ryhmä, mitä keski-ikässä siis tapahtuu? Asiaa tulisi tutkia ja ryhmään tulisi kiinnittää huomiota sekä tarjota ennaltaehkäiseviä palveluita. Pelkkä ansiotyön olemassaolo ei näytä riittävän avuksi. Tieto yksinelävien elämänvaiheista ja yksin elämisen haasteista sekä aikuisten parissa tehtävä ennaltaehkäisevä työ voisivat ratkaisevasti vaikuttaa kärsimyksen poistamiseen.

Suomessa ei ole yhtään yhdistystä tai järjestöä, joka olisi ilmaissut ajavansa yksinelävien etua. Vain noin 10 % väestöstä pystyy vastustamaan sosiaalista painetta ja olemaan eri mieltä yleisen mielipiteen kanssa. Mistä löytyisivät siis ihmiset, jotka uskaltavat puhua yksinelävien puolesta vallitsevassa arvo- ja asennemaailmassa? Tiedotusvälineillekin voisi olla meriitti, jos ne toisivat esiin toisenlaisen äänen.

Miksi yksinelävien köyhyys ei nouse sosiaalipolitiikan asialistalle? (Olli Kangas, tutkimusjohtaja Kela)

Yksinelävien köyhyysriski on Suomessa suurempi kuin muilla ryhmillä, ja 43 prosenttia kaikista köyhistä elää yksin. Yleisesti ottaen politiikan asialistalle päästäkseen ongelmien täytyy olla tarpeeksi suuria tai niiden täytyy kohdistua sellaisiin ryhmiin, jotka koetaan oikeutetuiksi avuntarvitsijoiksi. Lisäksi tarvitaan vahva edustaja, joka puhuu ryhmän puolesta. Köyhyysriskin suuruudesta huolimatta yksinelävien köyhyys ei kuitenkaan syystä tai toisesta ole noussut sosiaalipolitiikan agendalle. Esimerkiksi yksinhuoltajien köyhyydestä puhutaan enemmän, vaikka kyseessä on pienempi sosiaalinen ongelma.

Keskeinen syy yksinelävien köyhyyden ohittamiselle on ryhmän heterogeenisyys. Yksinelävät eivät muodosta yhtenäistä kategoriata, ja heille on sen vuoksi vaikea keksiä yhteistä nimittäjää.

Yksinelävien joukko on kirjava, ja ryhmän sisällä on toisistaan voimakkaastikin eroavia tapauksia ja elämäntilanteita. Näin ollen on vaikea löytää sellaista sosiaalipoliittista reseptiä, joka purisi kaikkiin ryhmän jäseniin ja heidän erilaisiin ongelmiinsa - pikemminkin tarvittaisiin erilaisia toimenpiteitä eri tilanteisiin. Jonkinlainen perustulomalli kyllä takaisi ihmisille säällisen toimeentulon riippumatta esimerkiksi sukupuolesta, sosiaalisesta statuksesta ja asumismuodosta, mutta mallia kohti tuskin ollaan menossa.

Myös yhteisen, helposti ymmärrettävän poliittisen iskulauseen puuttuessa on ollut vaikea muotoilla ohjelmaa, joka löisi läpi poliittisesti. On myös epäselvää, mikä taho puhuisi yksinasuvien puolesta. Suomessa on jo esimerkiksi yksinhuoltajien ja eläkeläisten yhdistyksiä, jotka ajavat ryhmänsä etuja politiikan tasolla. Ryhmän heterogeenisyyden vuoksi on vaikea ajatella, että löydettäisiin yhteinen intressi ja logiikka koko yksinasuvien joukolle.

Vakuutusellisen ajattelun logiikka, jolle sosiaalivakuutuksen idea ja Suomessa harjoitettu sosiaalipolitiikka perustuvat, on myös syynä siihen, ettei yksinelävien köyhyys nouse poliittiselle agendalle. Vakuutusellisen ajattelun keskiössä on kysymys siitä, mitkä ovat vakuutettavissa olevia sosiaalisia tiloja. Esimerkiksi vanhuutta ja sairautta pidetään riskeinä, jotka voidaan vakuuttaa niin yksityisen kuin sosiaalivakuutuksenkin kautta. Yksinäisyyttä sen sijaan ei pidetä vakuutettavissa olevana riskinä yksityis- eikä sosiaalivakuutuksessa, minkä vuoksi politiikkakaan ei reagoi tähän kysymykseen.

Lisäksi tietynlaiset ajatuskulut ovat Kankaan mukaan osaltaan vaikuttaneet siihen, että yksinasuvien sosiaaliset ongelmat eivät ole päässeet poliittiselle agendalle. On esimerkiksi tyypillistä ajatella, että yksinasuvan henkilön ongelma kohdistuu vain yhteen henkilöön, kun taas perheellisen henkilön ongelmasta kärsii koko perhe. Ongelmien ratkaisut kiinnittyvät sosiaalisiin seurauksiin ja hyötyajatteluun: yksinelävää autettaessa autetaan yhtä henkilöä, kun taas perhettä auttaessa useita ihmisiä kerralla. Mikäli avuntarpeen taas katsotaan johtuvan henkilön omasta toiminnasta, ajatellaan helposti, ettei yhteiskunta ole velvollinen häntä auttamaan tai että henkilö ei ainakaan kuulu prioriteettilistan kärkipäähän.

Tiivistettynä: Yksinasumista ei katsota vakuutettavaksi riskiksi ja toisaalta yksinelävien joukko on niin heterogeeninen, että tarvittaisiin monenlaisia toimenpiteitä ja vakuutuksia, jotta kaikkiin ongelmiin voitaisiin pureutua. Yksinelävillä ei myöskään ole vahvaa puhemiestä kuten monilla muilla ryhmillä - vaikka ryhmä on köyhyysriskiltään yksi suurimpia, ellei suurin joukko yhteiskunnassamme.

Loppukeskustelu

Käydyssä loppukeskustelussa huomautettiin, että myös perheet muodostavat heterogeenisen joukon: on avo- ja aviopareja sekä rekisteröidyissä parisuhteissa eläviä, on lapsettomia perheitä ja sellaisia, joissa lapsia on ja niin edelleen. Perheetkin muuttuvat koko ajan, niiden tarpeet vaihtelevat: uusperheillä on erilaiset tarpeet kuin ydinperheillä. Näin ollen on epäselvää, voidaanko perheille osoittaa yhteistä nimittäjää, jollaista yksinelävilläkään ei tunnu löytyvän. Tutkimuksessa vedotaan jatkuvasti nimenomaan yksinelävien heterogeenisyyteen, vaikka toisaalta yksineläville on helposti määriteltävissä yksin asuminen yhteiseksi nimittäjäksi. Myöhemmin huomautettiin myös, että yksinelävät on helppo luokitella: he ovat joko naimattomia, eronneita tai leskiä.

Olli Kangas totesi, että ainakin lapsellisten perheiden yhteinen nimittäjä vakuutettavuuden kannalta on perhepolitiikka. Perheen määritelmä kuitenkin todella on hankala myös sosiaaliturvan kannalta, mutta jos perhekäsitys purettaisiin, tultaisiin partikularistiseen lähestymistapaan ja politiikkaan. Samoin voitaisiin hajottaa yksinäisyyden käsite, jolloin oltaisiin tilanteessa, jossa joukkoa hyvin erilaisia yksilöitä autetaan sosiaalityön kautta.

Sosiaaliturvan muuttumista yhä enemmän tarveharkintaiseksi pidettiin hälyttävänä. Kansalaistulo antaisi ainakin tunteen siitä, ettei ole koskaan tyhjän päällä. Sosiaaliturvassa on ajan kuluessa päästy nöyryyttävydestä pois: köyhäinavustuksen sijaan on asumistuki ja vaivaistalojen sijaan palvelutaloja. Mikäli siirrytään kohti tarveharkintaisuutta, ollaan jälleen lähempänä nöyryyttävyttä, kunnollisuuden tai kunnottomuuden arviointia. Toisaalta voidaan kysyä, onko lapsilisä enää tarpeellinen, jos vanhempien tulot ovat kovin suuret. Kankaan mukaan käytännössä ei ole universaalia lapsilisääkään, koska toimeentulotuessa saadut lapsilisät otetaan huomioon.

Yhdessä puheenvuorossa pohdittiin köyhien yksinäisten taloudellisia mahdollisuuksia. Esimerkiksi työelämän ulkopuolelle jääneitä, kansaneläkkeen varassa eläviä henkilöitä saatetaan kehottaa harrastamaan, mutta harrastukset edellyttäisivät rahaa, ja köyhällä yksineläjällä harvoin on vararahastojakaan. Entinen psyykenpotilas on terveyskeskuksen ja oman aktiivisuutensa armoilla. Jos ei enää jaksa tai pysty itse hoitamaan asioitaan, on heikoilla.

Tuotiin esiin, että Tanskassa on yksinäisen eläkeläisen lisä, joka on sidottu tulorajoihin. Suomessahan on leskeneläke, jota yksinäiset, eronneet ja avoliitossa olevat rahoittavat sosiaaliturvamaksuillaan saamatta vastaavia etuja itse. Kangas totesi, että Tanskassa leskeneläkkeet on vastaavasti pitkälti poistettu ja puoliso vähennys on huomattavasti pienempi. Siellä on myös

erilaisia lisiä, jotka perustuvat universalismin sijaan tarveharkintaan. Hän ei osannut kuitenkaan tarkemmin spesifioida tanskalaista eläkejärjestelmää.

Eräässä puheenvuorossa esitettiin, että ainakin eläkeläiset tulisi saada ulosoton piiristä pois, jotkut elävät alle köyhyysrajan. Lisäksi Olli Kankaalta tiedusteltiin onko Kela aloittanut jo lupaamansa tutkimuksen yksinelävistä. Kangas huomautti, että Kelan syytä ei ole eläkkeiden ja etuuksien taso, vaan päätökset tehdään eduskunnassa. Hän kertoi myös, että Kelassa on aloitteilla ohjelma, jossa selvitetään eri ihmisryhmien toimeentuloa. Yleisesti kannattaa ottaa yhteyttä tutkijoihin, jotta tutkimusta myös yksineläjistä syntyisi.

Tuotiin esille pelko, että mielenterveyspalveluiden sairaalapaikkojen vähentämistä ei luvattulla tavalla paikata avohoitopaikkoja lisäämällä. Mikäli mielenterveyspalvelut huononevat, Suomessa tulee olemaan enemmän huonosti voivia yksineläviä köyhiä. Lisäksi huomautettiin, että erityisesti yksinelävät, keski-ikäiset naiset, niin köyhät kuin ei-köyhätkin, tekevät runsaasti vapaaehtoistyötä sosiaali- ja mielenterveyspuolella. Yksineläjä ei aina edusta vain itseään, kuten aiemmin esitettiin, vaan monet tekevät näkymätöntä työtä. Jos he voivat huonommin, tämä työ jää vähemmälle.

Kommentoitiin Mona B:n ja Raija Eevan puheenvuoroja: totuuden välttäminen on nykyään tavallista kieltä, eikä ihmisoikeuksien julistuksen perustalla ole ajatusta ihmisarvon ansaitsemisesta, vaan pikemminkin päinvastoin. Lisäksi jos numerot kuvaavat naisia, niistä ei välitetä. Naiset ovat itse hiljaisia, eivät puhu toistensa puolesta, eivätkä halua leimautua naisiksi. Sukupuolisokeuden tulisi kiinnostaa tutkijoita, ja tutkimus itsekkin on sukupuolisokeaa.

Kansalaispalkka-ajatusta kommentoitiin, että kansalaispalkassa olisi vain hyviä puolia: sillä voitaisiin kerralla hoitaa sosiaalipolitiikan ongelmat, eikä olisi nöyryyttäviä tukimuotojakaan. Satakomiteassa kansalaistuloa ei ilmeisesti kuitenkaan ole otettu esille lainkaan, kuten pitäisi. Yhteiskunnassa voitaisiin vihdoinkin järjestää kokeilutoimintaa sosiaalisektorilla, mitä ei ole nyt olemassakaan. Kansalaispalkkakeskustelussa on epäilty "ilmaiseksi" saatavaa palkkaa passiiviseksi tueksi, mutta se voi kuitenkin olla päinvastoin aktivoiva.

Lopuksi pohdittiin yksinelävien ja lapsiperheiden välistä vastakkainasettelua. Huomautettiin, että juuri lapsista tulee yksineläjiä ja toimeentulotuen varassa eläviä: jos vanhemmille järjestettäisiin paremmat olot, he voisivat ehkä kasvattaa lapsistaan paremmin toimeen tulevia. Kangas totesi tähän loppukaneettina, että vastakkaisasettelun aika on ohi. Sosiaalipolitiikka, joka puree yksinäisten köyhyyteen, puree myös muiden köyhyyteen.

Koonnut VTK, virkamiesharjoittelija Sanna Parrukoski, THL